

İSLAM ÖNCESİ ORTA ASYA TÜRKLERİNDE KUR VE KURLUK

Tilla Deniz Baykuzu*

Öz

Giysi ve aksesuarlar Türk kültürünü yansıtan önemli unsurlardır ve nasıl bir anlam taşıdıklarını kavrayabilmek için kültürün tamamını çok iyi analiz etmek gerekir. Özellikle de giysilerin yalnızca kişiyi iklim şartlarından korumak için giyilmediği, renklerin ve şeklinin yaşam şartlarının yanı sıra, etnik kimliği, sosyal statüyü, rütbeleri ve meslekleri gösterdiği için dönemlerin giysi ve aksesuarlarından söz ederken oldukça dikkatli olmak gerekmektedir. İslam öncesi Türklerin kıyafetleri hakkında geniş bilgiye sahip değiliz. Eski Türklerde "kur" adı verilen askeri kemerlerin şekilleri ve üzerinde asılı olan objeler kişinin hangi rütbede olduğunu anlamamız açısından çok önemlidir. Kurlara takılan en önemli objelerden biri de ok çantalarıdır. Bozkır kültürünün usta savaşçısı olan Türklerin tarihleri boyunca kullandıkları ok çantaları zamanla kullanımı açısından evrim geçirmiştir. Kurlara takılan ve bu yüzden "kurluk" adını alan çeşidi ise makalemizde kur ile birlikte detaylı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur, kemer, sadak, ok çantası, Hunlar, T'ang Hanedanlığı.

Abstract

We do not have much information about clothes used by Turkish People who lived before Islam. Clothing and accessories are important elements which represent Turkish Culture and whole culture should be analysed well in order to understand their meanings. Especially we should be much more careful when we tell about clothing and accessories belong to periods which clothes were not worn not only protect the people from climate conditions but also to show life conditions, ethnical background, social statute, title and career with the colours. The shapes and pendants of the military belts which called "kur" in Turkish custom are very remarkable to understand title of person. Arrow bags which were used by Turks during their history evolved in the length of time. The type called "kurluk" since were fixed on kur is going to analyse with details in our essay.

KeyWords: Kur, belt, sadak, arrowbag, Hsiung-nu (Xiongnu), T'ang Dynasty.

En eski dönemlerden itibaren İslam öncesi Türk toplulukları, kemeri ve kemer tokasını icat eden bir millet olarak bu aksesuara, giysi tamamlayıcı olmanın dışında onu çeşitli formlara sokarak birçok maddi ve manevi fonksiyon da yüklemişlerdir. Sanat tarihçileri tarafından Türk kemerlerinin formları, çeşitleri, yapıldığı metaller ve bulunduğu yerlerin tespit çalışmaları sürdürülürken, biz bu çalışmamızda kemerlerin simgesel anlamları, üzerine takılan objeler ve kullanım alanları ile kemere takılan en önemli objelerden biri olan ok çantasından bahsedeceğiz.

* Doç. Dr. Tilla Deniz BAYKUZU, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
e-mail: realhuns@hotmail.com

Eski Türklerde “belbağı” terimi kemer ya da kuşağı ifade eden en eski terimlerden biridir. Kuşak kelimesi ise “kurşak” kelimesinden, eski Türkçe “bağlamak, kuşaklamak” anlamına gelen “kur-la-mak” fiilinden gelmektedir. İslam öncesi dönemde eski Türkler bu fiil kökünden türeterek kemere “kur” demişlerdi. Özellikle hükümdarın taktığı, süslü, işlemeli, değerli taşlarla bezenmiş altından yapılmış kemerlere “kur kurşak” denildiği bilinmektedir (Ögel, 2000:73-74). Hatta bu tipteki Ordos bronz kemerleri ile hayvan mücadelesinin işlendiği olağanüstü güzellikte yapılmış kemer tokaları bozkır kültürü sanatının alamet-i farikası sayılabilir.

Chou 周 Hanedanlığı (M.Ö. 1100-M.Ö. 221) döneminde Hunların atalarının yaşadığı Ordos’ta birçok askeri kemer ve bronz toka kalıntıları bulunmuştur. Chou döneminde Türk etkisiyle başlayan sadakat andı içmek; kur adı verilen kemerle kılıç, kama ve sadak kuşanmak gibi askeri törenler yüzyıllarca devam etmiştir (Esin, 2001:125). Bu andları gerçekleştirmek için ise “kur” adı verilen rütbe belirten kemerler gerekiyordu. Kur üzerindeki madeni levhalara “toka/toku”, altın veya gümüşten yapılanlara ise “tuş” adı verilmekteydi. Okluk, suvluk (mendil) ile kur üzerindeki tuşlar rütbeyi gösterirdi. Özellikle tokular, erlik fazileti gösteren kişilere nişan olarak takılırdı. Bu tokular kemere ve kemerden sarkan deri saçaklar üzerine takılıyordu (Esin, 2001:135-136).

Bozkır kültürünün Çin’e en yoğun girdiği dönem olan Tabgaç döneminde (386-555) ise bu tip kemerlerin sadece alplere değil yüksek görevlilere gönderilen saray hanımlarına da verildiği, ancak bunların aslan kabartmalı olduğu bilinmektedir (Esin, 2001:127).

Göktürk dönemi heykellerinin en tipik özelliği olan bu kemerler birçok heykelde son derece ayrıntılı fakat sade bir üslupla tasvir edilmiştir. Bunların bazıları düz, bazıları ise çok sayıda yan yana dizilmiş metal plakalardan oluşmuştur. Sık görülen askılı tip kemerlerden ise aşağı doğru birkaç deri şerit sarkmaktadır. Bazı kemerlerdeki kemer tokası, zengin işlemleriyle oldukça dikkat çekicidir. Kemerlerin çoğunun solundan kılıç sarkarken, sağ tarafında ise yuvarlak küçük kese veya çanta bulunmaktadır. Bu keselere kurgan buluntuları arasında da çokça rastlanmıştır (İskenderzade, -:262). (Bkz. Resim1)

Türk tarzı bu kemerlerin Çin kültürüne tamamen yerleşmesi VII. yüzyılda T’ang Hanedanlığıyla başlar ve bundan böyle artık bir Çin geleneği olarak kabul edilir.

O halde bu kemerler ve kemerlerden sarkan deri saçaklar hakkında fikir yürütüp bir araştırmaya başlayalım. Bunun için elbette ki en önemli donelerimiz Çin kaynakları ve arkeolojik veriler olacaktır.

Çin kültüründe bu tür kemerlere “Tieh-hsieh Kemerleri 蹠躡帶¹” adı verilir ve tamamen bir bozkır kültür unsurudur. Deriden yapılmış, üzerinden birçok saçığın sarktığı ve bu saçaklarda kişinin günlük ihtiyacını karşılaması için gerekli eşyaların tutturulduğu bozkır milletlerine ait bu tip kemerler IV-V. yüzyılda Hun ve Tabgaçlar ile birlikte Çin topraklarına gelmiş, zamanla Çinliler tarafından da sevilmiş ve Çin kültürünün bir parçası haline gelmiştir (Chou, Kao, 2002:118).

¹ “Vakarlı eda takınarak kısa adımlarla dimdik yürüyen”, “kısa adımlarla yavaş yavaş yürüyen” anlamına gelir.

Bilindiği üzere T'ang Hanedanlığı kurucu imparatoru olan Li Yüan 李淵 (566-635) henüz Sui 隋 Hanedanlığı'nda (581-618) görevli bir komutanken, Göktürkler'i Çin tarzı savaş taktikleriyle yenemeyeceğini anlamış ve özel olarak 2000 Çinli askeri Göktürk askeri gibi eğitmiştir (HTS, Bölüm 1, Kao-tzu Biyografisi: 2. ; Taşağıl, 1996:65). Kendisi de aslen bir Türk melezi olan Li Yüan'in ailesi, Tabgaçlar'dan itibaren uzun yıllar Türk devletlerinin ordusunun üst kademelerinde hizmet vermiş Türkleşmiş Çinlilerdendir. Ayrıca Li ailesi büyük dedelerinden itibaren Türk kültürü içinde yaşamış ve bu kültürü kendi kültürü olarak özümsemiş bir ailedir (Baykuzu, 2006:9-11).

T'ang imparatoru T'ai-tsung 唐太宗 yani, Li Shih-min 李世民 (599-659) T'ang Hanedanlığı'nı kurar kurmaz ülkede çeşitli yeni kanunlar ve uygulamalar başlatmıştı. Bunlardan biri de memurların giysi ve aksesuarları olmuştur. Eskiden beri dokuz kademeli memur sistemine sahip olan sarayda memur kıyafet ve aksesuarları onların kademelerine göre renk ve çeşit farklılığı gösterecek şekilde belirlenmişti. En düşük memuriyet dokuzuncu dereceden başlar rütbe yükseldikçe sekiz, yedi, altı gibi azalarak birinci dereceye kadar devam ederdi.

Memuriyet kadro ve derecelerinin gelişim tarihine baktığımızda Çin'de özellikle III-V. yüzyılları kapsayan Wei-Chin 魏晉 döneminden itibaren birden dokuza kadar olan memuriyet derecesi Kuzey Wei Tabgaç döneminde biraz değişikliğe uğramıştır. Buna göre her derece kendi içinde *Cheng* 正 ve *Tsung* 從 olarak iki sınıfa ayrıldı. Dördüncü dereceden itibaren ise yine bu şekilde ikiye ayrılırken kendi içlerinde de alt ve üst olarak ayrıldılar. Böylece toplam 13 derece oluştu. T'ang ve Sung Döneminde sivil görevliler Kuzey Wei dönemindeki sistemi devam ettirirken askeri görevliler üçüncü dereceden itibaren alt ve üst olarak sınıflandırılmışlardır (Sun, Meng, 2006: 75).

Çin askeri yapısı ve teşkilatının M.Ö. 307'den başlayarak tedrici olarak Türk askeri yapısından etkilendiğini ve bu etkilenmenin Han Hanedanlığı döneminde imparator Wu-ti ile devam ettiğini görmekteyiz. IV-V. Yüzyıllarda ise Çin hâkimiyetinin kaybolduğu merkezi Çin topraklarında kurulan "Çinli Olmayan" devletlerle bozkır kültürü, etkisini ve sahasını genişletmiştir. Bu devletleri yıkarak bütün merkezi Çin topraklarını hâkimiyeti altına alan Kuzey Wei yani Tabgaçlarla da bu gelişim ileri aşamaya gelmiş, T'ang Hanedanlığı ile de zirveye ulaşmıştır. T'ang Hanedanlığının 100.000 kişilik muhafız ordusunun ve daha sonraki sınır birlikleri ile sayısız generalin Türklerden oluştuğunu hatırlarsak T'ang ordusunun Türk ordusunu taklit ederek birçok silah, aksesuar, savaş taktiği ve askeri sistemi kendi ordusuna getirmiş olduğunu görmemek mümkün değildir. Bu bilgiler doğrultusunda bozkır kemeri olan kurların Çin askeri sistemindeki durumundan yola çıkarak Türk ordusundaki rütbe sistemini çıkarmaya çalışmak yanlış olmayacaktır.

Şimdi Çin devletinde memurların rütbelerinin giydiği kıyafet ve aksesuarlarından nasıl okunacağını görelim:

Üçüncü dereceden yukarı memurlar eflatun renkli kıyafet giyer, yeşim ve altından yapılmış kur (kemer) takarlardı. Kemerleri 13 tuştan oluşurdu.²

Dördüncü derece memurlar koyu kırmızı giysi giyer, altın kemerleri 11 tuşlu olurdu. Beşinci derecedeki memurlar ise açık kırmızı renkteki kıyafetlerine 10 tuşlu altın kemer takarlardı.

Altıncı dereceden olanlar ise koyu yeşil kıyafetli olurdu. Kemerleri ise gümüş olup, 9 tuşlu olurdu.

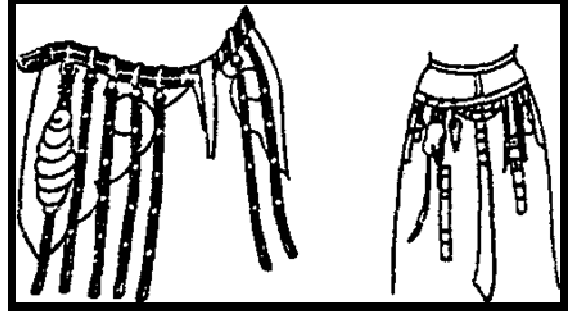
Yedinci dereceden memurların kıyafeti açık yeşil olur, üzerine 9 tuşlu gümüş kemer takarlardı.

Sekizinci dereceliler koyu mavi elbiselerine taşlı 8 tokulu kemer takar ve son olarak da dokuzuncu dereceden memurlar ise açık mavi renkli giysi giyer ve taşlı 8 tokulu kemer taşırlardı. Gezici memurlar ile rütbesiz çalışanlar ise sarı kıyafet üzerine bronz veya demirden 7 tokulu kemer takarlardı.

Birinci dereceden itibaren memurların kemerlerinde, mendil, kama, bilek taşı, kılıç gibi aletler takılı olurdu. Beşinci dereceden yukarıdaki subayların taktığı “Tieh-hsieh” denilen kemerin üzerinde ise genellikle yedi adet obje bulunmaktaydı.

Bunlar;

- 1- Bir çeşit kılıç³,
- 2- kama,
- 3- bilek taşı,
- 4- yüeh-chüeh 嘒厥⁴
- 5- şırınga⁵,
- 6- Ch’i-pi-chen 契苾真⁶
- 7- çakmak taşı olurdu (CTS,45,1953; Feng, 2009:51).(Bkz. Resim 2)

Resim 2: Tieh-hsieh Kemerini

² İmparator Kao-tzu, Li Ching 李靖’e 13 tuşlu yeşim kemer hediye etmişti. (Chou, 1983:178).

³ P’ei-tao 佩刀

⁴ Kemikten yapılan bu nesnenin ne olduğu tam bilmemekteyiz.

⁵ Bu nesne, aslında bildiğimiz günümüz şırıngası değildir. İnce uzun, hafif eğri metal borulardır. İçine iğne-iplik koyuluyor olmalıdır. İnce uzun, hafif eğri metal borulardır. Bunun dışında muhtemelen akupunktur iğneleri veya ilaç koyulan, bir veya iki birbirine yapışık olan bu borular genellikle gümüşten yapılırdı. Bunun için kaynaklar ilginç bir anekdot aktarırlar. T’ang Hanedanlığı döneminde çıkarttığı büyük isyanla tanınan An Lu-shan on yaşından beri yanında olan Kitan asıllı yardımcısını çok severdi. Bir keresinde sinirlenip öfkeden gözü dönünce kamasıyla onu yaraladı. Genç, çok büyük bir yara aldı ve neredeyse kan kaybından ölmek üzereydi. An Lu-shan çok telaşlandı ve yarasına kül döktü. Li, ertesi gün iyileşmiş ve ayağa kalkabilmişti. Bu büyük ihtimalle kireç tozu olup Çin kaynaklarında adı geçen ve kanı derhal durdurup kılıç ve sair metal yaralarını çarçabuk iyileştiren “Türk Beyazı” adlı bir ilaç olmalıdır. (Hung, 2001:191)

⁶ Bu eşya hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Ancak adının bir Töles boyu olan “Çipi” yani “ch’i-p’i” adını taşıması bile bu tür kemerlerin Türk kültüründen geldiğinin bir ispatı olmalıdır. (Ch’i-pi boyu için bkz. Taşağıl, 2004:56-57)

Kemerlerde asılı olan objelerden biri de T'ang Dönemi'nde "Balık Tılsımı" adını alan metal bir obje olup 651 yılında T'ang imparatoru Kao-tsung 高宗 tarafından uygulamaya konmuştur (Bkz Resim 3). Bu, gümüş ya da altından yapılan balık şeklindeki figürler aslında yüksek rütbeli memurların bir çeşit kimliği idi. Saraya giriş çıkışta mutlaka kontrol edilirdi. T'ang ve Sung Dönemi'nde üçüncü dereceden yukarı olan memurlar mor kıyafet giyer ve mutlaka "balık tılsımı" taşırldı.⁷ Bazen bu tılsımlar bir keseye konarak kemerde taşınırdı. Bunlara "balık kesesi" denirdi. Üst tarafında ait olduğu kişinin adı yazılı olur ve enine kesilerek bir parçası sarayda, diğeri de her zaman ilgili şahsın yanında, kemerinde bulunurdu. Taşıyan kişinin rütbesine göre balık tılsımının yapıldığı metal de farklı olurdu. Örneğin üçüncü derece ve yukarıdaki memurlar altın, beşinci dereceden aşağı memurlar ise gümüş tılsım taşırldı. Bu tılsımların bazılarının iç kısmında ise "Tai-ho 太和" "büyük uyum" yazardı.

Resim 3: Balık Tılsımı

691 yılında İmparatoriçe Wu Tzu-t'ien 武則天 (624-705) T'ang Hanedanlığı'nın adını değiştirmiş ve Chou Hanedanlığını kurarak kendisini İmparator ilan etmiş, 690 dan 705 yılına kadar Çini yönetmiştir. Onun döneminde birçok devlet kurumunda köklü değişiklikler yapılmıştır. İşte bu değişikliklerden balık tılsımı da nasibini almış, şekli değiştirilmiş, kaplumbağa formu haline getirilmiştir (Tai, Lu ve Li, 1998:74).

3. dereceden yukarıdaki subaylardan Sol ve Sağ Kapı Muhafızları Komutanları 右左監門衛將軍 "çift aslan" şekilli aksesuarlar takarlardı. Sol ve Sağ Muhafız Komutanları ejderha, aslan ve geyik karışımı bir hayvan olan Ch'i-lin 麒麟, Sol ve Sağ Pars Gizli Muhafızları⁸ ise "pars", Sol ve Sağ Muhafızları⁹ çift kaplan, Sol ve Sağ Kartal Muhafızları¹⁰ "kartal", Sol ve Sağ Yeşim Çan Muhafızları¹¹ "Çift şahin" Sol ve Sağ Altın Yü¹² Muhafızları ise "chih 豸"¹³ şekilli aksesuarlar takarlardı. Krallar ve prensler ejderha veya geyik formu süsler takar,

⁷ Bu tılsımlar Emel Esin'in Türk Kozmolojisine Giriş adlı eserinde "üzerinde balık motifi olan keseler" olarak geçmektedir. Oysa bulunan arkeolojik eserlerde de görüldüğü gibi bunlar, balık motifli kese değil, metalden dökülmüş balık şeklinde sarkıtlardır" (Esin, 2001:136).

⁸ 右左豹韜衛

⁹ 左右武威衛

¹⁰ 右左鷹揚衛

¹¹ 右左玉鈴衛. A-shih-na Chung ve ölümünden sonra oğlu Shih Chien-hsi 史簡系 Sol Yeşim Çan Muhafızları Generali 左玉鈴衛將軍 olarak görev yapmışlardır. Bu bilgi Çin yıllıklarında bulunmaz. Ailenin Luo-yang Şehri Lung-men Bin Buddha Mağaralarının Batı Dağı 西山 Ching Shan Tapınağı 敬善寺 nda yaptırmış oldukları heykellerin altına kaydedilmiştir. "Sağ Cesur Muhafız Birliği Büyük Generali 右驍衛大將軍 Hsüeh-kuo Beyi 薛國公 A-Shih-na Chung" için olanı Ching Shan Tapınağında, Sol Yeşim Çan Muhafız Birlikleri Generali Shih Chien-hsi için olanı ise yine aynı dağın Huo-shao Mağarasında 西山火烧洞 bulunmaktadır.

¹² 右左金吾衛 Yüzbaşı

¹³ Mitolojik bir canlıdır. Aslan görünüşünde olup geyik boynuzlarına sahiptir. Kısa kuyruğu, kartal pençeleri vardır ve suda yaşamaktan hoşlandığına inanılır. Karakteristik özelliği sadık olmasıdır.

vezirler ise Feng-ch'e¹⁴, Shang-shu yani başbakan mevkiinde olanlar ise yaban kazı tasvirli süsler kullandırlardı (CTS, 45, s.1953).

Şimdi bu tip kemerleri arkeolojik verilerde izleyelim:

Resim 4, T'ang dönemine ait olan bu tasvir hadım bir görevliye aittir. Hadımın belinde bu tip bir kemer olup sadece kemerin sağ tarafında bir kese sarktığı, diğer sarkıtların ise boş olup süs olarak bırakıldığı görülmektedir. Bu, bize silaha ihtiyaç duymayan veya en alt seviyedeki görevlilerin de sarkıtları boş bıraksa dahi bu tip kemerlerden taktığını göstermektedir.

Kao-ch'ang da bulunan duvar resimlerinde tütsü yakmaya yani ibadet etmeye giden iki Uygur asilzadesinin dar kol ağızlı çapana¹⁵ takılı kemerlerine baktığımızda, tokasız olan kemerlerin yanlarda birer britle bağlanmış olduğunu görmekteyiz. Kemerlerde az sayıda sarkıt olup, kişinin sağında çanta, sol tarafında ise mendil bulunmaktadır. Diğer sarkıtlar ise boştur. Resim, 10. yüzyıla tarihlenir ve Turfan Uygurlarına aittir. (Bkz. Resim 5)

Bir diğer Uygur freskinde ise yukarıdakinden farklı olarak uzun kollu çiçekli bir çapan giymiş olan asilzadeler, çiçek işlemeli ve boyundan bağlı bir çeşit tac takmış olarak tasvir edilmektedir. Bu kişilerin çapanındaki örgü şekilli kemerin sarkıtları daha fazla olup oldukça belirgin çizilmiştir. Örneğin sağında ve solunda birer çanta, her iki tarafta birer şırınga ve sağ taraflarında mendil ve çakı görülmektedir (Shen, 2002:302-303). (Bkz. Resim: 6)

Tun-huang Bin Budha Mağaraları'ndaki Hsi-hsia dönemine 西夏 (1038-1227) ait olan bu tasvirde ise bir Tangut asilzadesi bu tip kemer takmış olarak resimlenmiştir. Bu resimde Tieh-hsieh kemeri oldukça çeşitli ve net olarak belirtilmiştir. Kişinin sağ tarafında şırınga ve çakı, sol tarafında kemerin ucu ve balık tılsımı net olarak gözükmekte, fakat diğer objelerin işlevleri henüz bilinmemektedir (Shen, 2002:305). (Bkz. Resim 7)

T'ang dönemindeki bu tip kemerler Sung Hanedanlığı 宋朝 (960-1279) döneminde de kullanılmaya devam etmiştir. Türk tipi olan bu kemerlere asılı olan aletler, muhtemelen atlı askerlerin at üzerinde ihtiyaç duydukları önemli aletlerdi (Chou, 1983:274).

Bu kemerler 12. yüzyıla kadar Orta Asya'da kullanılmış, Anadolu'ya kadar uzanan Türk göç ve fetihleriyle Anadolu Selçukluları tarafından Küçük Asya'ya getirilmiştir (Süslü, 2007:154-155).

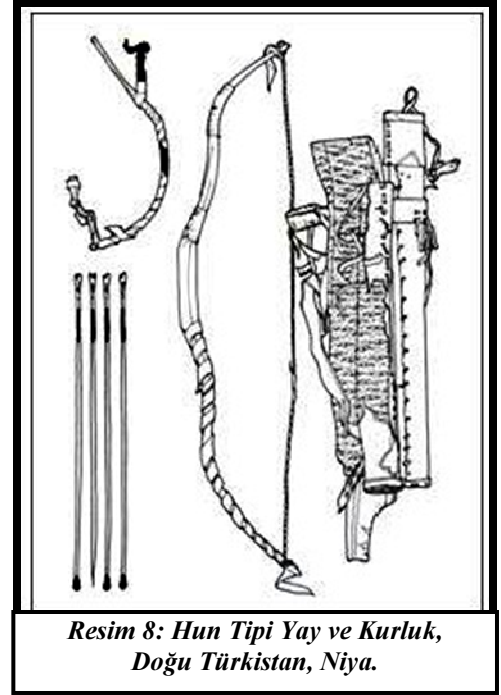
Eski Türk ordusunun en önemli unsurlarından biri atlı okçulardı. Hem çok iyi ata binmeleri, hem de atın üzerinde her yöne ok atma maharetleri Türklerin dünyanın en iyi ordusu olarak şanlı tarihler yazmasını sağlamıştır. Ok ve yay, atlı okçuların yanından asla ayırmadığı silahlarıydı. Diğer kültürlerin yaylarından daha ileri bir tekniğe sahip olan bozkır yayları, atın üzerinde kullanmaya elverişli şekilde küçük ve hafif idi.

¹⁴鳳池. Kelime anlamı “ Zümrüd-ü Anka Havuzu” dur. Ancak bununla kastedilmek istenenin ne olduğunu tespit edemedik.

¹⁵ Bu tip tipik Türk dış giysisi Türk lehçelerinde “çapan” olarak adlandırılmaktadır. Bu yüzden yabancı dilden gelen “kaftan” veya “palto” gibi kelimelerin yerine makalemizde Türkçe “çapan” kelimesi kullanılacaktır.

Elbette ki bu silahların gelişimi kadar taşınması için kullanılan yöntemlerin gelişimi de bir o kadar önemlidir. Hem taşıyan kişinin ellerini gereksiz yere meşgul etmemeli, hem de hafif olup kişiyi yormamalıdır. Üstelik yay ve okun nemlenmemesi ya da ıslanmaması da çok önemlidir. Osmanlı döneminde kullanılan ve içine hem ok hem de yayın koyulduğu çantalar ise İslamiyet sonrası “sadak, tirkeş, kandil kubur, okluk” gibi kelimelerle adlandırılmışlardı (Gündüz, Özden ve Tekçe, 2010:114). Genellikle deriden, alt kısmı darca, yukarı doğru yayın şekline göre şekil alarak genişleyen bir formda yapılırdı. Bu tür sadakları birçok Osmanlı minyatüründe ve çeşitli müzelerde görmekteyiz. İslamiyet öncesi Orta Asya Türklerinin, kullandığı sadakların Osmanlı sadakları formunda olup olmadığı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. Bu yüzden bu konu hakkında özellikle Çin Halk Cumhuriyeti’nde yapılan kurgan kazılarında çıkan veriler ile Çinli İmparator veya asilzadelerin mezar resimleri, Budist tapınaklardaki freskleri kıyaslayarak bir sonuca gitmeye çalışacağız.

Hun stili yayların Çin’de en erken görüldüğü yerlerden biri Doğu Türkistan’dır. (Bkz. Resim 8) Bu örnek, Min-feng 民豐 Miran Harabeleri’ndeki bir mezarda, cesedin yanına koyulmuş olarak bulunan bir yaydır. Tarihi tahminen M.S. I-III. yüzyıldır. Miran dışında, Lopnor 洛浦, Lou-lan 樓蘭, Shen-mu 神木 gibi yerlerde yapılan kazılarda da bu tip yaylara rastlanmıştır. Miran’daki harabenin diğerlerinden en büyük farkı ise yayın yanında neredeyse hiç bozulmamış olarak bulunan okluktur¹⁶. Ancak bu okluk klasik Osmanlı

**Resim 8: Hun Tipi Yay ve Kurluk,
Doğu Türkistan, Niya.**

¹⁶ Bu tip yayların Çin topraklarında yapılan kazılarda bulunduğu yerler şunlardır: Ho-nan Eyalet 河南’i, An-yang şehrinde 安阳 Hsiao-tun 小屯 Köyündeki Shang Hanedanlığı’nın sonraki başkenti harabeleri C alanı M20, Luo-yang şehri 洛阳 Shao-kuo 烧沟 Mezar alanı 623 numaralı mezar, Hu-nan Eyaleti 湖南, Ch’ang-sha 长沙 Wu-li P’ai 五里牌 406 numaralı mezar, Ho-pei 河北 Ch’ang-chia-k’ou 张家口, Pai-miao Mezarlığı 白庙墓地, Hu-pei 湖北 Chiang-ling 江陵 Yü-t’ai-shan-ch’u Mezarlığı, 兩台山楚墓, Ning-hsia 寧夏 Hui Özerk Bölgesi Ku-yüan Şehrindeki P’eng-pao 彭堡 ve Chia-chuang Mezarlıkları 家庄, yine Ning-hsia Ku-yüan 固原 şehrinde bulunan Yang-lang 杨郎 mezarlığı, Shan-tung 山东 Tzu-po 淄博’da bulunan Savaşan Devletler Döneminde (M.Ö.475-M.Ö.221) hüküm sürmüş bir feodal krallık olan Ch’i 齊 Devletinin (M.Ö. ?- M.Ö. 221) Kralının mezarındaki sunu odası, An-hui Eyaleti 安徽 Fu-yang Ju-ying-hou 阜阳汝阴侯 Hsia Beyi Chao 灶’un mezarı, Sha’an-hsi Eyaleti 陕西 Shen-mu 神木 Ta-pao-tang 大保当 harabeleri, Hsi-an 西安 Bilim ve Teknoloji Üniversitesinde bulunan Batı Han Hanedanlığına ait mezardaki duvar resimleri, Ch’ing-hai Eyaleti 青海 Ta-t’ung Şehrindeki 大通 Shang-sun Chia-chai 上孙家寨 adındaki Han-Chin dönemi Mezarı, Doğu Türkistan Turfan, Chiao-ho 交河 Eski Şehir harabelerindeki 1 numaralı mezar, Lop-nor Bölgesi Hotan Mazartığı Kalesi harabeleri. Bunun dışında yine Doğu Türkistan Lou-lan eski şehri P’ing-t’ai 平台 mezarlığı ile Ku-t’ai 孤台 Mezarlığı, Lop Kasabası 洛浦县 Shanpula Mezarlığı, Doğu Türkistan Ming-feng Kasabası 民豐 Niya Harabeleri, Yuli Şehri, Yin-p’an 营盘 Mezarlığı ile Ho-ching kasabası 和静 Ch’a-han-wu-su 察汗乌苏 Mezarlığında da bulunmuştur. Chih-yung YÜ 于志勇, “Han Ch’ang-an Ch’eng Wei-yang Kung Hsin-chih Ch’u-t’u Ku chien chih Min-wu K’ao 汉长安城未央宫遗址出土骨签之名物考” (Hsin-chiang Wen-wu K’ao-ku Yen-chiu-suo 新疆文物考古研究所 K’ao-ku Yü Wen-wu 考古与文物, 2007:51).

tipi sadaklara benzememektedir. Silindirik olan yapısı yukardan aşağıya aynı genişlikte olup ağzı kapalıdır.

İnsanoğlunun en erken keşiflerinden biri de ok ve yaydır. Çin'den eski ok ucu örneklerine 1963 yılında Shan-hsi Eyaleti Shao Kasabası yakınlarında Eski Taş Devri geç dönemlerine ait, günümüzden 30.000 yıl önce yapılmış bir yerleşim yerinin harabelerinde rastlanmıştır.

Yay ve okun icadıyla, bunları taşıma ve saklama objeleri de üretilmeye başlanmış ve bunlar için özel kelimeler türetilmiştir. Çince'de “Fu 箠” karakteri tahminen “ok çantası” kelimesinin karşılığı olan en eski kelimedir. Bu karakter tarihte Shang (M.Ö. 1764-M.Ö. 1027) ve Batı Chou 西周 (M.Ö. XI. yy.- M.Ö. 771) dönemlerinde kemikler üzerindeki fal yazıtları ile bronz kap yazıtlarında görülmeye başlanır. “Fu” uzun bir kaptır. Bu kabın içine oklar ve ok uçları aşağı gelecek şekilde yerleştirilir. Okun yelek¹⁷ kısmı yukarıda kalır. En eski tipi ise kafes şeklindedir ve Shang 商 dönemine ait bu örnek Ho-nan Eyaleti, An-yang Şehri'nde bulunmuştur. Ho-nan 河南 Eyaleti An-yang 安阳 Şehri 殷墟 ve Ch'ang-sha 长沙 Ma Wang Tuei 馬王堆'den çıkarılanlar bu tip tahta okluklardır. Doğu Türkistan Miran'da bulunan okluk ise Çin'de bulunan okluklardan farklı olup, T'ang döneminde kullanılan okluk tiplerinin proto tipleridir. Bu okluklar birkaç yüzyıl sonra çok az form değiştirmiş olarak T'ang devrinde bütün şaşasıyla ortaya çıkacak ve yine uzun yüzyıllar Çin'de sevilerek kullanılacaktır (Tu, 2007:92-92).

T'ang döneminde bu tip okluklara “hu-lu 胡禄” denir ve bu sesi veren birçok değişik Çince karakterle de yazılırdı.¹⁸ Karakterin belirgin olmaması, kelimenin sabit bir karakterle ifade edilmiyor olması bu kelimeye şeklin değil, sesin önemli olduğunun delillerinden biridir. Bu ise genellikle kelimenin aslının Çince olmayıp yabancı bir dilden geldiğini, o yabancı kelimenin ses taklidi yapıldığını gösterir. Bu tip okluklar kuzeyli milletlere has okluklar olduğu için araştırmacı bu kelimenin aslının Türkçe “kurluk” olduğunu tespit etmiş ve Çince'deki “Hu-lu” kelimesinin de “kurluk” kelimesine ses olarak benzetilmesinden ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Tu, 2007:90-91).

Ünsal Yücel'in eserini incelediğimizde ise ok ve yay taşımaya yarayan bu çantalara veya torbalara çeşitli isimler verildiğini görmekteyiz. Araştırmacı, tirkeş, sadak ve gedek adı verilen gereçlerin ok torbası işlevi için yapılmış olmasına rağmen bazen okla birlikte yayın da konulduğunu işaret etmektedir. Orta Asya'da Sasani ve Uygur okçularının yay çantası taşımadıklarını, sadece kemerlerine asılı bir okluk taşıdıklarını söyleyen Yücel, bunun 14. yüzyıla kadar devam ettiğini, 15 yy. dan itibaren bugünkü klasik formunu aldığını ifade eder. DLT'de ok çantasının karşılığı olarak “kiş” kelimesinin verildiğini ve “kiş kurugluk” ve “kiş kurman” sözünün kullanıldığını gösteren Yücel; Kaşgarlı'nın “kurugluk ve kurman” dan yay kabı olarak söz ettiğini, “kuşağa bağla” anlamından

¹⁷ Okun dengesini sağlayan ve havayı yarmayı kolaylaştıran tüylere “yelek” adı verilir. Yelekler genellikle kuş teleklerinden yapılır. Tercih edilenler, kuğu, karabatak, kerkenez, kartal telekleridir (Gündüz, v.d. 2010:115).

¹⁸ 胡禄, 胡鹿, 胡麓, 胡籛 gibi değişik karakterlerle yazılmasına rağmen hepsi “Hu-lu” olarak okunur.

“kurman” denildiğini aktarırken G. Clauson’un ise kelimenin “kur-mak” fiilinin kökünden geldiğini düşündüğünü söyler¹⁹.

Bütün bu verilerden Çinlilerin “Hu-lu” kelimesini DLT’deki Türkçe “kurugluk” kelimesinden aldığı çok net bir şekilde görülmektedir. Ancak bu kelimenin anlamı yay kabı değil ok kabı olmadığı ortadadır, çünkü Çinliler ok kaplarına bu ismi almışlardır. Üstelik Kaşgarlı’nın da ifade ettiği gibi “kur” yani kemere takıldığı için bu adı almış olmalıdır.

Yukarıda da Çinli araştırmacının Türklerin kullandığı tip ok çantasının “kurluk” olarak adlandırıldığını ileri sürdüğünü söylemiştik. O halde Ögel’in verdiği eski Türklerde kemere “kur” dendiği bilgisinden yola çıkarsak “kurluk” sözcüğünün “kemere takılan” anlamı taşıdığı ihtimalini öne sürebiliriz.

Şimdi Çin kaynaklarında bu kelimeyi arayalım:

Hsin T’ang Shu’nun 50. bölümü olan “Ordu” bölümünde muhafız askerlerinin 300 adedinin bir “birlik”, 50 kişinin bir “takım”, on kişinin ise bir “manga” oluşturduğu kaydedilmektedir. Bu kayıtlarda ayrıca her bir muhafız askerinin, bir adet yay, 30 adet ok, birer hu-lu, kılıç, biley taşı, düğüm çözmeye yarayan boynuzdan yapılmış bir alet, börk, kürk palto ve birer tozluk, 9 tou buğday, 2 tou pirinci kendilerinin tedarik etmek zorunda oldukları yazmaktadır. Bunlardan başka her manga 6 binek at, bir çeşit zırh, demir kazan, balta vs. getirmek mecburiyetindeydi (HTS,50, Ping-chih, Lüeh-yün, s.1325).

Han Hanedanlığı döneminde (M.Ö. 206-M.S 220) yazılmış olan “Shih-ming 释名” adlı eserin, “Shih-ping 释兵” adlı bölümü sadakların atlı ve yaya askerlerine göre farklılık gösterdiğini, atlıların taşıdıklarına “chien 鞬” dendiğini, içine yay da konulduğunu bize aktarır. Ayrıca Çinli ve Türklerin kullandıkları oklukları gibi yaya ve atlı askerlerin kullandıkları sadakların da farklılık gösterdiklerini görüyoruz. Konargöçer milletler çoğunlukla at sırtında ok attıklarından bunların kullandığı oklukların boyutları biraz daha büyük olurdu. Genellikle de vahşi hayvan derisinden yapılırdı. Çin ordusundaki piyadelerin okluklarında ise vahşi hayvan kürkü bulunmaz, daha çok bambu malzeme kullanılır ve daha kısa olurdu (Tu, 2007:93).

Çin tarihinde atlı birliklerin kurulması ilk defa Savaşan Devletler dönemindeki devletlerden biri olan Chao Beyliği zamanında olmuştur..

Chao Beyliği döneminde (M.Ö. 424- M.Ö. 228) Chao Kralı Wu-ling 武靈 (M.Ö. 340-M.Ö. 295) topraklarını uzun yıllardır devam edegelen Hun akınlarına karşı korumak için birçok çare denemiş ancak başarılı olamamıştı. Ülkesinde yetiştirilen atlar genellikle savaş arabalarına koşuyor, savaş arabaları ise asla Hun atlılarını yenemiyordu. Kral bu yüzden yeni askeri düzenlemelere girişti ve Hunlara karşı başarılı olmanın yolunun onlar gibi savaşmaktan geçtiğine karar verdi. Bunun için ise

¹⁹ Yazar ayrıca, Uygur ok çantalarına benzeyen silindirik formda olan ve yalnızca ok koymaya yarayan bir çanta çeşidine ise “kubur” adı verildiğini, bunların belki de Uygur okluklarının bir devamı olduğunu belirtir. Kuburlar zamanla savaşlar azalınca kapaklı hale gelmiş ve menzil ve puta okları için kullanılmıştır. (Yücel, 1999:314-316)

askerlerin daha rahat hareket etmesini sağlayacak, sert kış şartlarından onları koruyacak Hun kıyafetinin en uygun savaş giysisi olduğunu kabul ederek ordusunda elbise ve silah reformu yaptı. Bu reform Çin tarihinde “Hu-fu Ch’i-she 胡服騎射” yani “Hun kıyafeti ve atlı okçuluğu” reformu olarak adlandırılmıştır (SC, 43, Chou Ailesi, s.1779-1833). Chao ordusu gibi hükümdar da Hun elbisesi giyerek ata binip ok atma talimleri yaptı. Zamanla Chao Devleti’nin bu reformu işe yaradı ve ordu giderek güçlenmeye başladı. Chao Devleti ordusunda ağır zırhlı birlikler terkedilmiş, onun yerine Hunların hafif süvari birlikleri taklit edilmiştir. Böylece Çin’de askeri kıyafetler de değişmiş, at kullanmaya uygun olmayan Çin’in uzun etekli giysileri yerine Hunların pantolon ve çapanları kullanılmaya başlanmıştır (Eberhard, 1987:52; Onat, s.69-70). M.Ö. IV. yüzyılda ilk kez Çin’e bu reformla girmiş olan Hun tipi atlı okçuluğu eğitiminin verilmesi ve Çin ordusunda atlı birliklerinin kurulması ise, yaklaşık üç asır sonra, Han Hanedanlığı’nın ünlü imparatoru Wu-ti döneminde gerçekleşmiştir. M.Ö. 121 yılında Hunlar gibi yaşayıp büyümüş olan iki Çinli asilzade; İmparatoriçe’nin yeğeni General Huo Ch’ü-ping ve dayısı General Wei Ch’ing, 10.000 kişilik bir atlı birlikle Hunların batıdaki iki boyuna saldırmış ve her ikisini de ele geçirmeyi başarmıştır. Wu-ti bundan böyle, Çin ordusunda kalabalık atlı birliklere yer verir olmuştur. Ancak Çin’e atlı ordunun ve savaş atlarının tamamen girmesi M.S. IV. yüzyılda; Merkezi Çin topraklarının kuzey ve kuzey-batılı yabancı milletler tarafından ele geçirilmesi zamanında gerçekleşmiştir. Türk tipi ordu sisteminin Çin’e girmesinden sonra orduya ait silah, giysi ve rütbe sisteminin de Çin kültürüne girmesi uzun zaman almamıştır.

Tu Ch’ao-huang adlı Çinli araştırmacı Çin kaynaklarından olan Shih-chi 史記 adlı eserin “Wei Kung-tzu 魏公子” adlı bölümünde “Ping-yuan 平原 Beyleri “Lan 鞞” kullanırlar” diye bir ifade bulunduğunu, eserde bu kelimenin “*Lan, şimdiki hu-lu (kurluk)lara benzer ama daha kısadır*” şeklinde açıklandığını ifade etmektedir. Araştırmacı T’ang ve Han yıllıklarında geçen bazı ifadelerden biri “hu-lu” yani kurluk, diğeri pu-ch’a 步叉 adında iki değişik sadak olduğunun anlaşıldığını fakat zamanla Kurluk tarzının daha üstün hale gelmesiyle pu-ch’a tarzının kaybolduğunu ve Çin’de herkesin kurluk kullanmaya başladığını belirtir (Tu, 2007:93).

Kurluk tipi ok çantaları Türk boylarının batıya hareketi içerisinde zamanla kaybolmuş, yerini ok ve yayın birlikte konulabileceği tipteki çantalara bırakmıştır. Oysa Doğu Asya’da çok daha uzun asırlar varlığını sürdürmüştür.

Bu tip ok çantalarının en erken zamana tarihlenen arkeolojik buluntusu Rusya Federasyonu Altay Bölgesi Barnaul Şehri civarında bulunmuş bir bronz pandantiftir. M.S. IV. yüzyıla ait olan bu metal tasvirde yay çeken bir figürün yan tarafında kurluk tipi ok çantası çok açık bir şekilde görülmektedir (Maenchen-Helfen, 1973:243). (Bkz. Resim 9)

Geç Dönem Hun devletlerinden biri olan İlk Chao Devleti (304-329) ikinci imparatoru olan Liu Ts’ung’a ait hikayeyi betimleyen bu resimde; köşk yapımını zamanında yetiştiremeyen mimarbaşı, ölümle cezalandırılmış ancak ailesinin affedilmesi için kendisini sarayın bahçesinde bir

ağaca zincirlemiştir. Muhafızlar tetikte olup, müdahale etmek için imparatorun iznini beklemektedirler. Muhafızlar kemerlerinin sağ yanına kurluk sol yanına ise yay çantası takmış olarak betimlenmişlerdir. Kurlukların ağzının kırmızı bir örtüyle kapalı olduğu, yayların ise sol taraflarındaki özel bir çantada taşındığı görülmektedir. (Bkz Resim 10)

T'ang T'ai-tsung唐太宗'un mezarı olan Chao Ling 昭陵Kurganı'nın girişinde bulunan 6 adet at kabartması dünyaca ünlüdür ve imparatorun en sevdiği 6 adet cins atı adına yapılmıştır. 6 adet olan plakalardan biri şuan Philadelphia Üniversitesi Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu kabartmada atın yanında bir seyis bulunmaktadır. Seyisin giysileri tipik Türk giysisi olmasıyla dikkat çekicidir. Bu asker Göktürk kıyafetli bir Çinli olma ihtimalini de taşımakla birlikte 649 yılında ölen T'ai-tsung'un 100.000 kişilik Türklerden oluşturduğu hassa ordusunu düşündüğümüzde, seyisin Türk olma ihtimali artmaktadır. Çapanın kollarını sıvamış, başını atın alnına dayayarak yaralanmış atın göğsündeki oku çıkarmaya çalışan seyis, kol ağzı dar, uzunluğu diz altında bir çapan giymiş, ayaklarında süvari çizmeleri, başında bir başlık²⁰, belinde ise Tieh-hsieh kemeri ile betimlenmiştir. Kemere takılı olarak sol tarafında kılıç ve yay, sağ tarafında ise kurluk taşımaktadır. Betimlemede kurluğun kapağının açık, boynunda ise bir kürk hayvanı kuyruğu olduğunu görmekteyiz. (Bkz. Resim 11)

Shan-hsi Eyaleti Chien Kasabası civarındaki T'ang Hanedanlığı prenslerinden Prens Chang-huai 章懷太子²¹(654-684)'ın mezarındaki pasajın doğu duvarında bulunan Muhafız Alayı resimleri, kurlukların oldukça detaylı resmedilmiş olması açısından çok önemlidir. Türk tipi yuvarlak yaka çapan giymiş olan askerlerin kemerlerinde sağda çanta ve kurluk, solda ise pars kürküne sarılı yayları görülmektedir. Askerlerin kurluklarının dışı siyah, içi ise kırmızı renktedir. Kurlukların kapaklı olduğu ve bu kapakların açık olduğu, kurluk boyunlarında ise bir hayvan kuyruğu takılı olduğu net bir şekilde betimlenmiştir. Bu duvar resimlerinde kurlukların kemere nasıl bağlı olduğu da açıkça görülmektedir (Chou, 2002a:44-45). (Bkz. Resim:12). Yine aynı resmin benzeri Prens İ-te 懿德太子²² (682-701)'nın mezarındaki muhafız askerlerinin resimleridir. Ancak bu resimde askerlerin kurluklarında hayvan kuyrukları bulunmamaktadır (Chou, 2002b:26-27).

657 yılına tarihlenen Chang Shih-kui'in mezarında bulunan 25. cm boyundaki “*Kurluk Taşıyan Görevli*” keramik heykelciği, kurluğu tasvir eden en iyi örneklerden biridir. Bozkır tipi kısa bir çapan giymiş olan erkek görevli, ucu açık durumda olan kurluğu sol eliyle altından sağ eliyle de gövdesinden tutar vaziyette betimlenmiştir. Kurluğun tabanında bordür şeklinde bazı süslemeler dikkat çekmektedir (Chao-ling Wen-wu Ching-hua, 1991:50). (Bkz. Resim 13)

²⁰ SALMAN, eserinde bu seyisten “Göktürk beyi” olarak söz etmiştir. Oysaki kanaatimizce atın göğsünden ok çıkarmaya çalışan kişi Türk asıllı muhafız askerlerinden olup onun seyisinden başkası değildir. Bu şahsın Göktürklerin önemli kişilerinden geldiğini tahmin edebiliriz ancak bey gibi önemli şahısların bizzat kendileri değil, belki akrabalarıdır. Çünkü bir Göktürk boy beyinin imparatorun seyisi olması o dönem için imkan dahilinde bile değildir.(Salman, 2006:19).

²¹ T'ang imparatoru Kao-tzung'un imparatoriçe WuTze-t'ien'den olan ikinci oğludur.

²² İmparator Chung Tzung 唐中宗 (656-710) 'un oğludur.

1972 yılında A-shi-na Chung'un 阿史那忠²³ mezarında bulunan "Erkek Giysili Kadın Hizmetli" adlı duvar resmi 675 yılına tarihlenmektedir. 1.46 m. yükseklikte, 83 cm. genişlikte olan resimde genç kız hizmetli, kısa çapan, kırmızı çizgili içlik giymiş olup başına da siyah yağlık bağlamıştır. Kız, elinde birbirine bir iple bağlı olan bir yay torbası ve kurluk taşımaktadır. Kurluk oldukça sade ve gösterişsiz olmasına rağmen, yay torbası muhtemelen bir vahşi hayvan kürkünden yapılmıştır. Bu da mezar sahibinin yüksek statüsünün ve usta okçu birliğinden olduğunu ifadesidir. Hizmetlinin elinde yay ve kurluğun bu kadar büyük durmasının sebebinin genç kızın yaşça ve dolayısıyla fizik olarak ufak olmasından olmalıdır. Kurluğun ağzı kapalıdır (Chao-ling Wen-wu Ching-hua, 1991:30) . (Bkz. Resim 14).

Doğu Türkistan'daki Kızıl Bin Budha Mağaraları'nda bulunan zırhlı atlıları betimleyen ve 9-10.yy.'a tarihlenen duvar resminde yine iki askerde de birer kurluk görmekteyiz. Bu askerlerin her birindeki kurluk, süsleri açısından farklı görünmektedir. Kurlukların kapakları kapalıdır. Ortadaki beyaz atlı askerin kurluğunun daha süslü olmasından rütbesinin yüksek olduğu sonucunu çıkartabiliriz. (Bkz. Resim 15)

Tun-huang Bin Budha Mağarası'ndaki bir başka duvar resmi ise geriye dönüp ok atan, zırhlı yaya bir askeri göstermektedir. Bu askerin sağ tarafında beline takılı olan kurluğu diğer resimlerden farklı olarak içindeki okları görebileceğimiz gibi çizilmiştir. Kurluğun açık olan kapağında içinde üç adet ok olduğu ve okların ucunun yukarıya doğru gelecek şekilde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. (Bkz. Resim 16)

Yenisey'de Kem Nehri Podkamen civarında bulunan bu kaya resminde bir savaşçı tasviri görmekteyiz. Savaşçı zırh olduğunu tahmin ettiğimiz kısa bir çapan giymiş, yayını germiş, okunu atmak üzere betimlenmiştir. Başında miğferi olan savaşçı atlı değildir. Sol yanında, muhtemelen kemerine takılı olan kurluğu ve içindeki okun yelek kısmı çok belirgin bir şekilde çizilmiştir (Esin, 1978:340, Levha XLV/a). (Bkz. Resim 17)

Yine Kem Nehri Bölgesinde Sulık'da bulunan kaya resmindeki bir atlı savaşçı tasviri. Resimde atın üzerinde zırhlı bir savaşçı bulunmaktadır. Savaşçı sağ eli geride, sol eli ilerde olarak bir mızrak tutmaktadır. Başında ucu sivri, yanaklarının altına kadar uzanan bir parçası olan miğfer dikkati çekmektedir. Sağ elinde bir balta olduğunu da gördüğümüz savaşçının belinde, sağ tarafında kurluğu görülmektedir (Esin, 1978:Levha XLVI/b) . (Bkz. Resim 18)

Kurlukların yapıları ve boyutlarının zaman zaman farklı olduğunu görmekteyiz. M.S. I-III. y.y. a ait Doğu Türkistan Ming-feng'da tespit edilen kurlukta ok uçları yukarı bakar durumdayken T'ang dönemine ait bazı duvar resimlerinde kurluğun açık olan ağzından ok yelekleri görülmektedir. O

²³ Doğu Göktürk Kaganı Ch'i-min'in dayısı olan A-shih-na Su-ni-shih'in oğludur. İl Kagan'ın yakalanmasında Çinlilere yardım ettiği bilinmektedir. Bu yüzden unvan almış ve soylu bir Çinli ile evlendirilmiştir. Zamanla T'ang Hanedanlığı'na gösterdiği üstün hizmetlerden dolayı adı "sadık" anlamına gelen "Chung" olarak değiştirilmiştir. 641 yılında Göktürklerin Sol Bilge Beyliğine tayin edilmiştir. 674 yılında ölmüş, imparatorluk mezarı olan Chao Ling'e defnedilmiştir. (Baykuzu, 2006:.5)

halde kurlukların iç kısmının yapısı da zaman ve kullanıma göre değişiklik göstermiş olmalıdır. Kurluk, ok uçları delmesin diye mutlaka ok uçlarının yerleştiriliş şekline göre yapılmalıydı. O halde hafif olması için deriden yapılan bir kurluğun iç yapısı ne idi ve hangi malzemelerden yapılmaktaydı? Muhtemelen önceleri ahşap veya diğer sert malzemelerden oyularak yapılmış olmalıdır. Ancak daha sonraları içi ahşap, dışı deri olarak yapılmaya başlanmış ve bu haliyle en kullanışlı yapısına bürünmüştür. İç kısmının da oklara göre bazen yivli yapılmış olduğu da tespit edilmiştir.

Tun-huang el yazmaları arasında 979 yılına tarihlenen bir mektup bulunmuştur. Bu askeri mektup bölgedeki askeri ihtiyaçları merkeze iletme amacıyla yazılmış olup kurluk yapımı için “jüt” gerektiğini bildirmektedir (Tu, 2007: 94). Jüt, kabukları veya lifleri kullanılan bir bitkidir. Genellikle halat, ip vs. maddelerin yapımında kullanılır ve hafif bir malzemedir. O halde kurlukların, taşıyan kişiye kolaylık sağlamak için hafif malzemelerden yapıldığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Günümüzde, giysinin bazı yerlerine koyulan simgesel formlarla askeri rütbelerin belirtildiği sistemin en erken hali İslam öncesi Türk ordularında bulunmaktaydı. Günlük hayatta herkesin kullandığı bir giysi tamamlayıcısı olan kemerler, söz konusu ordu olduğunda farklı bir öneme bürünmüş, üzerine konulan tokalar ile alplik alametinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Zamanla bu tip kemerlerden sarkan çeşitli objeler vasıtasıyla da askerin veya subayın rütbesi ifade edilmiştir.

Dünya tarihinde ordu idaresi ve savaş alanındaki maharetleriyle haklı bir üne sahip olan Türkler, bu yeteneklerini daha da iyi icra etmelerini sağlayan savaş aletleri kullanmışlardır. Ok ve yay gibi silahların yanında vurucu herhangi bir özelliği olmadığı için daha önemsizmiş gibi gözükse de ok çantalarının, silahlar kadar önemli bir yeri vardır. Askerin kullanabileceği kadar oku yanında bulundurmanın yanı sıra bu okları hava şartlarından koruma ihtiyacı, ok çantalarını eski Türklerin yanlarından ayırmadıkları savaş malzemelerinden biri haline getirmiştir. Ancak elbette ki ok çantalarının tipleri ve kullanım şekilleri zaman içinde farklılıklar göstermiş, kimi çanta tipleri zamanla kullanımdan kalkmış, kimileri ise yüzyıllarca kullanılmaya devam etmiştir. Farklı ok çantalarının kullanılması coğrafyaya, ihtiyaca, kullanan boylara veya etkilenilen başka kültürlerle göre mi değişmekteydi? Bu sorunun cevabı bu konuda yapılacak çok yönlü çalışmalarla ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

BAYKUZU, Tilla Deniz; “Çin Topraklarındaki Bazı Türk Soylularının Kurganları (VII-VIII. Yüzyıl)” Ege Üniversitesi, TİD, cilt XXI, sayı: 1, Temmuz 2006, s.1-18.

Chao-ling Wen-wu Ching-hua 昭陵文物精华, Sha'an-hsi Li-shih Po-wu-kuan 陕西历史博物馆, Chao-ling Po-wu-kuan 昭陵博物馆 Ho-tzuo 合作, Sha'an-hsi Jen-min Mei-shu Ch'u-pan-she 陕西人民美术出版社, Hsi-an 西安, 1991.

Hsi-pao CHOU 周锡保, **Chung-kuo Ku-tai Fu-shih Shi 中国古代服饰史**, Shang-hai 上海, 1983.

CHOU, Hsün 周汛- KAO Ch'ün-ming 高春明, **Chung-ku Ku-tai Feng-ssu chih Fu-shih 中国古代风俗之服饰**, Sha'an-hsi Jen-min Chu-pan-shih 陕西人民出版社 2002.

CHOU, T'ien-you, 周天游, **Chang-huai T'ai-tzu Mu Pi-hua 章怀太子墓壁画**, Wen-wu Ch'u-pan-she 文物出版, Hsi-an 西安, 2002.

CHOU, T'ien-you, 周天游, **Í-te T'ai-tzu Mu-pi-hua 懿德太子墓壁画**, Wen-wu Ch'u-pan-she 文物出版, Hsi-an 西安, 2002.

Chiu T'ang Shu 舊唐書 (CTS), Liu Hsü Tarafından 劉昫 yazılmıştır. Çalışmamızda eserin Chung-hua Shu-chü 中华书局 Pekin 北京 1975 baskısı kullanılmıştır

EBERHARD, Wolfram, **Çin Tarihi**, TTK, Ankara 1987.

ESİN, Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Toplu Eserler 1, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

ESİN Emel, İslamiyetten **Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş (Türk Kültürü El-Kitabı, II, Cild I/b'den Ayrı Basım)**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

FENG, Ying-chih 冯盈之, “Chung-kuo Ku-tai Yao-tai Wen-hua Lüeh-lun 中国古代腰带文化略论” **Chih-chiang Fang-chih Fu-chuang Chih-yeh Chih-shu Hsüeh-pao 浙江纺织服装职业技术学院学报**, 2009, sayı: 1, s.50-54.

GÜNDÜZ, Gökhan, ÖZDEN, Seray, TEKÇE, Mustafa Serdar, “Türklerde Ahşap Ok Yapımı”, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, Cilt 12, sayı:17, 2010, s. 111-121.

Hsin T'ang Shu 新唐書 (HTS), Ou-yang Hsiu 歐陽修 tarafından yazılmıştır. Çalışmamızda eserin Chung-hua Shu-chü 中华书局 Pekin 北京 1975 baskısı kullanılmıştır.

Hung-sheng HUNG 蔡鴻生, “T’ang-tai Chiu-hsing Hu Yü T’u-chüeh Wen-hua 唐代九姓胡与突厥文化”, Chung-hua Shu-chü 中华书局, Pekin 2001.

ISKENDERZADE, Lale Avşar , “Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Sayı: 24, s. 255-269.

MAENCHEN-HELFEN, J. Otto, **The World Of The Huns**, University of California Press/ Berkeley/ Los Angeles/ London/ 1973.

ONAT, Ayşe, “Orta Asya Kavimlerinin Çin ile Olan İlişkileri Hakkında Kısa Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt:15, sayı 26, s.63-71.

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş** Cild 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

SALMAN, Fikri, “Göktürk Dönemi Kıyafetleri”, Atatürk Üniversitesi, **Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, sayı 9, sayfa: 12-34, 2006.

Shih-chih 史記 (Tarih Kayıtları) Ssu-ma Ch’ien 司馬遷 tarafından yazılmıştır. Çalışmamızda eserin Chung-hua Shu-chü 中華書局 Pekin 北京 1963 baskısı kullanılmıştır.

SHEN, Tsung—wen 沈從文, Ch’uan-chih ti 32 chuan 全集第32卷, Chung-kuo Ku-tai Fu-shih Yen-chiu 中國古代服飾研究 , Pei-ch’iu İ-wen Chu-pan-shih 北岳文藝出版社, T’ai-yuan 太原 , 2002.

SUN, Yun-tu, MENG Chao-hsing, 孙永都、孟昭星, **Chung-kuo Li-tai Chih-kuan Chih-shih Shou-tse** 中国历代职官知识手册, Pai-hua Wen-i Ch’u-pan-shih 百花文艺出版社 2006 T’ien-chin 天津.

SÜSLÜ, Özden, **Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Akara 2007.

TA,İ Yin-hsien, LU Yin, Lİ ya-lien 戴钦-祥陆钦-李亚麟, **Chung-kuo Ku-tai Fu-shih** 中国古代服饰, Shang-wu Yin Shu Kuan, Pei-ching 1998.

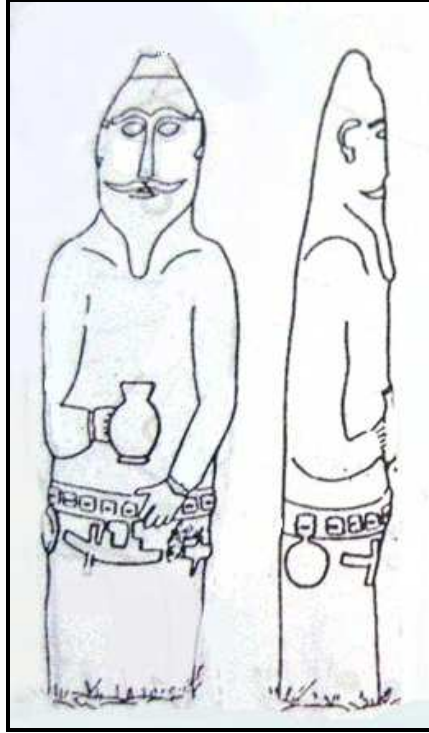
TAŞAĞIL, Ahmet, **Göktürkler**, TTK Ankara, 1996.

TAŞAĞIL, Ahmet, **Göktürkler III**, TTK Ankara, 2004.

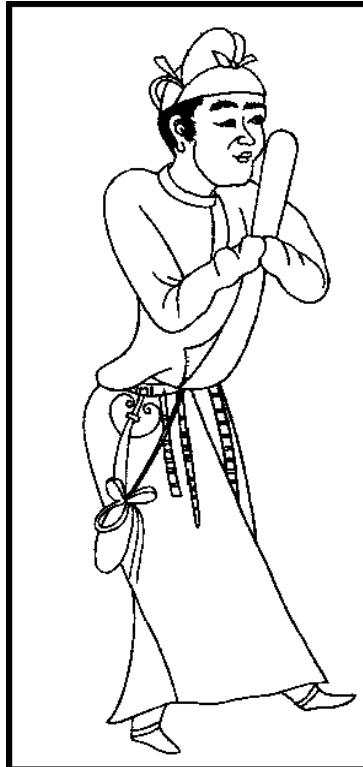
TU, Ch’ao-huang 杜朝晖, “Ts’ung “Hu-lu” Shuo-ch’i”, Ch’ien-lun Ku-tai Tzang-shih ch’ih-te Yuan-liu Yen-pien” 从“胡禄”说起——兼论古代藏矢之器的源流演变 **Chung-kuo Tien-chih Yü Wen-hua**, 中国典籍与文化, No: 4, 2007, s. 90-95.

YÜ, Chih-yung 于志勇, “Han Ch’ang-an Ch’eng Wei-yang Kung Hsin-chih Ch’u-t’u Ku-chien chih Min-wu K’ao 汉长安城未央宫遗址出土骨签之名物考”, **Hsin-chiang Wen-wu K’ao-ku Yen-chiu-suo K’ao-ku Yü Wen-wu** 新疆文物考古研究所考古与文物, 2007, sayı: 2, s. 48-62.

Ekler

Resim 1: Göktürk Heykeli. Altay.

Resim 4. Hadım. T'ang.

Resim 5: Uygur Asilzadeleri

Resim 6: Uygur Asilzadeleri

Resim 7: Hsi-hsia Asilzadesi.

Resim 9: M.S. IV. Yy.a Ait Altay da Bulunan Bir Pandantif.

Resim 10: İlk Chao Devleti imparatoru Liu Ts'ung'un Bař Mimarını cezalandırmasını konu alan "Zincirli Af Dileme 锁谏图" adlı rulo resimden bir detay. Yen Li-pen, T'ang Hanedanlığı.

Resim 11: Chao Ling'deki "Altı At" Kabartmalarından.

Resim 12: Prens Li Chen Mezarı, T'ang Dönemi

Resim 13: Kurluk Tutan Hizmetli

Resim 14: Erkek Elbiseli Kurluk ve Yay Kılıfı Tutan Genç kız Hizmetli.

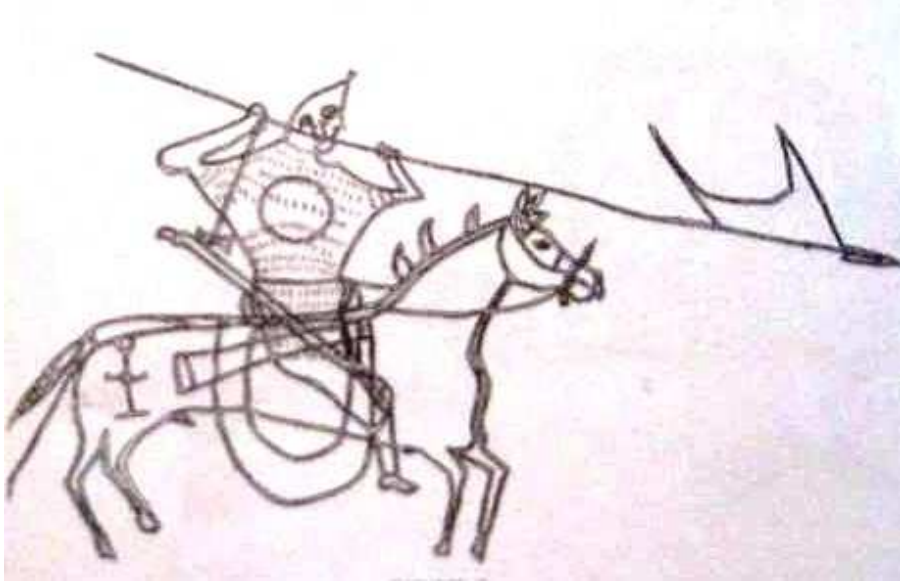
Resim 15: Kızıl Bin Budha Mağaraları, Zırhlı Savaşçılar.

*Resim 16: Tun-huang Bin Budha Mağaraları 156 nolu Mağara .
Zırhlı, Griye Dönüp Ok Atan Asker.*

*Resim 17: Kem Bölgesinde Bulunan Bir Kaya Resmi.
Ok Atan Bir Savaşçı.*

*Resim 18: Kem Bölgesinde Bulunan Bir Kaya Resmi.
Kırgız Savaşçısı.*